

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію Назаренка Германа Артемовича, підготовлену на тему «Розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб» та подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження. Конституція України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. Перед правоохоронними органами постало завдання забезпечити надійну охорону життя і здоров'я громадян наявними у них силами та засобами. Проте статистичні дані показують, що кількість злочинних посягань на життя, здоров'я та майнові цінності, зокрема із застосуванням зброї та вибухових пристроїв, із року в рік збільшується, а рівень їх розкриття не може задовольнити потреби пересічних громадян. Своєчасне виявлення таких правопорушень, всебічне повне та об'єктивне розслідування вимагає створення належного криміналістичного забезпечення такої діяльності правоохоронних органів.

Відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України, у 2013 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено 95 фактів учинення досліджуваного кримінального правопорушення, у той же час особам було вручено повідомлення про підозру у 57 випадках; у 2014 р. – 288, вручено повідомлення про підозру у 79 провадженнях; у 2015 р. – 191, вручено повідомлення про підозру у 78 провадженнях; у 2016 р. – 177, вручено повідомлення про підозру у 44 випадках, у 2017 р. – 248, вручено повідомлення про підозру у 45 випадках, а за перше півріччя 2018 р. – 127, вручено повідомлення про підозру лише у 24 випадках. Слід наголосити, що від загальної кількості зареєстрованих в ЄРДР випадків вчинення військовослужбовцем

незаконного заволодіння зброєю і бойовими припасами у складі групи осіб вчинюється близько 10 % зазначених діянь. Тобто в багатьох випадках, крім фактів вчинення військового злочину, мають місце випадки створення злочинних груп, які є базою для вчинення інших суспільно небезпечних діянь. Вказані статистичні відомості говорять про небезпечність досліджуваного кримінального правопорушення та відсутність відпрацьованої методики його розслідування.

Здобувач слушно зазначає, що проблема військових злочинів, у різні часи, привертала увагу науковців в галузі кримінального права, кримінології та криміналістики. Проте комплексного аналізу криміналістичного забезпечення розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, на даний час не проводилося.

Саме тому звернення дисертанта до розглядуваної проблеми свідчить про її своєчасність та актуальність, наукову, теоретичну та практичну значущість і заслуговує на схвалення та підтримку.

Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності Національної поліції України на період 2015-2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275; Основних напрямів наукових досліджень Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» на 2014-2018 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. У процесі дослідження дисертант, використовуючи загальний метод наукового пізнання – діалектичний, а також порівняльно-правовий, формально-юридичний та функціональний методи, метод формальної логіки, історико-правовий, системно-структурний методи, метод моделювання, документальний та статистичний методи, соціологічний метод, сформулював висновки і пропозиції за темою дослідження.

Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертаційному дослідженні, ґрунтуються на певній емпіричній базі, яку становлять результати узагальнення судової та слідчої практики за 2008-2018 роки. Здійснено аналіз матеріалів 54 кримінальних справ та 112 проваджень з проблематики дослідження (Волинська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кропивницька, Львівська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Черкаська та Чернівецька області); дані офіційної статистики МВС та Генеральної прокуратури України за 2010-2018 рр.; опрацьовано результати опитування 75 працівників прокуратури, 127 слідчих, 135 працівників оперативних підрозділів та 59 працівників експертних установ МВС України (с. 27 дис.).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, у якому комплексно та цілісно розглянуто проблеми розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність елементів наукової новизни. Найбільш важливими теоретичними і практичними положеннями, на нашу думку, є такі результати, досягнуті дисертантом:

– виділено типову структуру злочинного об'єднання, що вчинює незаконне заволодіння зброєю та бойовими припасами, яка має такі складові: а) організатор групи (організаційно-управлінська ланка); б) особи, які забезпечують збирання інформації про зброю та бойові припаси; в) безпосередні виконавці заволодіння зброєю і боєприпасами; г) особи, які забезпечують систематичну злочинну діяльність та функціонування злочинних об'єднань; д) особи, які здійснюють реалізацію зазначеного майна;

– сформовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваних правопорушень, зокрема: а) осіб затримано, вилучено речові докази, наявними є свідки; б) встановлено учасників групи злочинців, наявними

є свідки та речові докази; в) наявний факт викрадення зброї та бойових припасів, злочинців не встановлено, наявна матеріальна доказова інформація, свідки відсутні; г) виявлено об'єкти, пристосовані для доставки, зберігання, виготовлення, переробки вогнепальної зброї та бойових припасів, наявними є сліди злочину, злочинців встановлено, але вони переховуються від слідства й суду; д) інші ситуації;

– удосконалено формулювання поняття криміналістичної характеристики як інформаційної моделі певної групи суспільно небезпечних діянь, яка включає в себе найбільш вагомі в криміналістичному плані ознаки та кореляційні зв'язки між ними, завдяки яким ефективніше використовуються засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень;

– визначено систему криміналістичної характеристики досліджуваного злочину, яка складається з таких елементів: спосіб учинення злочину, обстановка, слідова картина, предмет злочинного посягання, особа злочинця (військовослужбовця);

– охарактеризовано теоретичні аспекти щодо типових слідчих ситуацій розслідування, серед яких залежно від факту застосування (слідчого, експертного, судового) слід вирізняти відповідно слідчі, експертні та судові ситуації, а також у зв'язку з особливостями кримінальних проваджень досліджуваної категорії запропоновано виокремлювати типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування;

– встановлено форми взаємодії слідчих і оперативних підрозділів, що застосовуються при розслідуванні злочину, спрямовані на підвищення кількості й якості отримуваної в ході його проведення доказової інформації;

– визначено особливості тактики огляду та слідчого експерименту (організаційно-підготовчі заходи, тактичні прийоми, тактичні умови) як найбільш ефективних процесуальних дій при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень;

– встановлено окремі наукові категорії щодо загальних питань криміналістичної характеристики злочинів, організації та планування

розслідування, зокрема складові криміналістичної характеристики злочину, типові слідчі ситуації, версії, форми взаємодії, окремі слідчі (розшукові) дії;

– сформовано положення щодо особливостей використання спеціальних знань і призначення судових експертиз як їх різновиду (зокрема, дактилоскопічної, судово-балістичної, судово-психіатричної) під час розслідування досліджуваної категорії злочинів (с. 5-6 автореф.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні результати дослідження опубліковано у десяти наукових публікаціях за темою дисертації, з яких чотири – у наукових журналах та збірниках наукових праць, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, та дві – у періодичних виданнях іншої держави; у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях та семінарах (с. 6-7 автореф.).

Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовано на різних науково-практичних конференціях.

Окремі положення дисертаційної праці впроваджені в діяльність Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України, а також при проведенні практичних занять у системі службової підготовки, на курсах підвищення кваліфікації та у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», що підтверджується відповідними актами впровадження (с. 6 автореф.).

Важливим є й те, що основні теоретичні положення дисертаційного дослідження належним чином аргументовані та викладені у логічній послідовності. Структурна побудова даної наукової праці дозволила оптимально висвітлити позначену проблематику.

За своєю структурою дисертаційне дослідження складається з основної частини (вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Необхідно констатувати, що архітектоніка і логіка дослідження є вдалими і загалом достатньо повно

відбивають зміст окремих наукових проблем. Обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам.

У першому розділі дисертації **«Криміналістична характеристика незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб»** висвітлюються основні положення досліджуваної наукової категорії, а також характеризуються окремі її елементи. Автор на підставі аналізу наукових розробок учених, які досліджували проблеми визначення типів й змісту окремих криміналістичних методик та формування складу криміналістичних характеристик окремих видів військових злочинів, довів, що сукупність рекомендацій з розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем, у комплексі з криміналістичною характеристикою даної категорії діянь представляє собою підвидову криміналістичну методику. Аналізуються думки науковців щодо поняття і змісту криміналістичної характеристики. На підставі проведеного аналізу думок науковців та узагальнення матеріалів практики здобувач сформулював поняття криміналістичної характеристики як інформаційної моделі певної групи суспільно небезпечних діянь, яка включає в себе найбільш вагомі в криміналістичному плані ознаки та кореляційні зв'язки між ними, завдяки яким ефективніше використовуються засоби й методи розслідування кримінальних правопорушень. За результатами дослідження здобувач виокремлює елементи криміналістичної характеристики незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, складається з таких елементів: спосіб учинення злочину, предмет злочинного посягання, обстановка злочину, слідова картина, особа злочинця (військовослужбовця). Автор поділяє думку Г. Г. Зуйкова і розглядає спосіб як систему дій під час підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу. Серед основних заходів з підготовки до учинення злочину автором виокремлено такі: планування

незаконного заволодіння зброєю чи бойовими припасами – 78 %, вибір об'єкта злочинного посягання – 91 %, добір учасників злочинної групи – 100 %, розподіл ролей між співучасниками злочину – 74 %, збирання інформації про об'єкт злочинного посягання – 41 %. Також встановлено основні способи заволодіння військовослужбовцями зброєю та боєприпасами, зокрема: викрадення (84 %), привласнення (11 %), вимагання (4 %), заволодіння шляхом шахрайства (1 %). Зосереджено увагу на способах приховування злочину. На основі аналізу кримінальних справ і проваджень, опитування респондентів Г.А. Назаренко визначено обстановку вчинення злочину. Встановлено, що з'ясування обстановки дозволяє слідчому висувати правильні версії, визначити слідову картину, окреслити коло причетних до злочину осіб з метою їх затримання за «гарячими» слідами. Серед основних складових обстановки автор виділяє місце, час та умови вчинення суспільно небезпечного діяння. Враховуючи, що військовослужбовці вживають заходів з приховування злочинної діяльності, виявлено локалізацію слідів за місцем мешкання військовослужбовця (16 %) або в місцях проживання родичів і знайомих правопорушника (8 %) (с. 45-56 дис.). Самостійним елементом криміналістичної характеристики здобувач виділяє обставини, що характеризують особу злочинця. Констатовано, що більшість злочинних угруповань визначається такою структурою: організатор (організаційно-управлінська ланка); особа або група осіб, які безпосередньо здійснюють заволодіння зброєю і боєприпасами (виконавська ланка); особи, які забезпечують систематичну злочинну діяльність та функціонування групування (забезпечувальна ланка). З огляду на це запропоновано типову структуру групування, що складається з певних складових. Серед них переважну більшість складають виконавці злочину (81 %), які у більшості випадків є військовослужбовцями (97 %).

У другому розділі «Організація розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб» здобувач аналізує обставини, що

характеризують початковий етап розслідування. Ним з'ясовано, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення кримінального правопорушення, кваліфікованого за ч. 2 ст. 410 КК України, надходять до правоохоронних органів з таких джерел: а) повідомлення працівників військових частин з приводу незаконного заволодіння майном – 72 %; б) заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян, які отримали інформацію про вчинене правопорушення – 15 %; в) заяви, листи й повідомлення від громадян, які стали свідками злочинної події – 9 %; г) повідомлення працівників установ й організацій – 2 %; д) матеріали слідства, виділені з інших кримінальних проваджень – 1 %; е) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів – 1 %. Наголошено, що підґрунтям для розроблення типових слідчих ситуацій повинно бути: 1) встановлення слідів злочину; 2) докладне вивчення обстановки, в якій відбувалося незаконне заволодіння зброєю та бойовими припасами; 3) визначення способів викрадення зброї й боєприпасів; 4) ступінь обізнаності працівників правоохоронних органів про подію злочину та військовослужбовця, що його здійснив; 5) наявність вихідних відомостей, на підставі яких вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Дисертант також зосередив увагу на важливості залучення до процесу розслідування представників військової частини або інших підрозділів, де безпосередньо було викрадено вогнепальну зброю та бойові припаси. Автор наголошує, що це пояснюється тим, що дані особи чітко орієнтуються в обстановці відповідного військового підрозділу, відносять серед членів його колективу, а також розумінні характеру й схильностей окремих військовослужбовців. На ефективність залучення даної категорії осіб вказали 92 % опитаних респондентів. (с. 102-113 дис.).

У третьому розділі «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій» визначено організаційно-тактичні особливості проведення окремих процесуальних дій, зокрема огляду і слідчого експерименту; окреслено особливості використання спеціальних знань. Дисертант, узагальнюючи

матеріали кримінальних проваджень за ч. 2 ст. 410 КК України, дійшов висновку, що на початковому етапі розслідування викрадення військовослужбовцем зброї та бойових припасів слідчому особливу увагу потрібно приділяти огляду. Невідкладне проведення огляду дозволяє слідчому виявити очевидців злочинної події, встановити механізм злочину, зібрати матеріальні сліди злочину, визначитися із основними напрямки встановлення особи злочинців (військовослужбовців). Автором зосереджено увагу на організаційно-підготовчих заходах процесуальної дії. Доведено, що завчасне проведення підготовчих заходів дозволяє слідчому проводити експериментально-дослідницькі дії досить ефективно, отримуючи при цьому відомості, що доводять причетність військовослужбовців до учинення злочину. (с. 120-132 дис.). Здобувачем виокремлено умови проведення слідчого експерименту. З'ясовано чинники, що значно ускладнюють проведення слідчого експерименту. За даними опитування слідчих, у 34 % випадків процесуальна дія проводилася у конфліктних ситуаціях, зокрема: відмова військовослужбовця від участі в експериментальних діях безпосередньо після прибуття на місце їх проведення – 9 %; надання військовослужбовцем відносно неповних чи неправдивих показань для внесення неточностей у кримінальне провадження – 24 %; спроба військовослужбовця втекти з місця проведення слідчого експерименту – 1 %. (с. 141-146 дис.).

В цілому дисертаційне дослідження відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю пропонованих висновків. Автором використано достатньо широкий спектр літературних джерел. Висновки та пропозиції науково обґрунтовані і підтверджені належними інформаційними даними.

Автореферат дисертації ґрунтовно розкриває її зміст і надає повне уявлення про наукову цінність і практичну значущість роботи.

Все це дозволяє позитивно оцінити рецензовану наукову працю, відзначити її новизну, самостійність виконання, належний теоретичний рівень. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Г.А. Назаренка, слід звернути увагу на деякі спірні, дискусійні положення і висловити окремі

зауваження, як підґрунтя для обговорення під час захисту:

1. У першому розділі «Криміналістична характеристика незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб» дисертант характеризує основні положення досліджуваної наукової категорії та її окремі елементи (с. 28-69 дис.). При цьому автор у відповідних підрозділах формулює власне бачення понять криміналістичної характеристики злочину, способу вчинення злочину, слідової картини тощо. Разом з цим, зважаючи на предмет дослідження, на нашу думку, бажано було висловити також і його пропозиції щодо удосконалення поняття групи осіб.

2. Підрозділі 1.2 «Основні елементи криміналістичної характеристики незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб», що присвячений розгляду обставин, що характеризують спосіб і обстановку вчинення злочинів, занадто багато уваги приділено питанням кримінологічного характеру. Аналізуються спеціально-кримінологічні заходи запобігання досліджуваній категорії кримінальних правопорушень (с. 41-58 дис.). Не заперечуючи важливості заходів профілактичного характеру слід зазначити, що їх дослідження дещо виходить за межі обраного предмета дослідження.

3. На наш погляд, дисертація значно виграла б у плані практичної складової, якщо б в розрізі вивчення незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб, було досліджено питання міжнародної взаємодії у сфері розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень. Адже означене питання, з огляду на ситуацію на сході України, має важливе значення для проваджень про військові злочини.

4. Проаналізувавши думки науковців щодо поняття слідчої ситуації, Г.А. Назаренко пропонує розглядати «типову слідчу ситуацію як сформовану на основі судово-слідчої практики наукову категорію, в якій відображено найбільш загальні риси обстановки та обставин події, що розкривають перебіг і стан розслідування на початковому, подальшому чи заключному етапі».

Водночас з такою постановкою питання навряд чи можна погодитись. По-перше, на нашу думку, не є доцільним наводити у визначенні поняття типової слідчої ситуації перелік етапів розслідування, зважаючи на варіативність наукових підходів до нього. По-друге, поза увагою в такому визначенні залишаються специфічні умови, що виникають у конкретних випадках проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Зазначені зауваження у своїй більшості, мають окремий, дискусійний характер і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку наукової праці.

Викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертаційне дослідження «Розслідування незаконного заволодіння зброєю та бойовими припасами, вчиненого військовослужбовцем у складі групи осіб» є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, вирішує важливе наукове завдання, є актуальним, завершеним, таким, що має теоретичну і практичну значущість та відрізняється науковою новизною. Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам п. п. 9, 11, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його автор, Герман Артемович Назаренко, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право).

Офіційний опонент:

**Професор кафедри
криміналістики та судової експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Р.Л. Степанюк

